

FOND BEJTUL-MAL ISLAMSKJE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI: DOSTIGNUĆA I PERSPEKTIVE

Ahmed PURDIĆ
Vijeće muftija
ahmed.purdic@rijaset.ba

SAŽETAK: U radu je prezentiran historijski pregled razvoja i koncepta Fonda Bejtul-mal s posebnim osvrtom na način prikupljanja i distribucije zekata i sadekatul-fitra kod muslimana u Bosni i Hercegovini u posljednjih sto godina. U njemu je ukratko izloženo šerijatskopravno utemeljenje ove prakse u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i ponuđeni su odgovori na najčešće prigovore Zajednici po ovom pitanju. Također je ukazano na neke izazove i probleme koji se pojavljuju pred Islamskom zajednicom u Bosni i Hercegovini tokom prikupljanja i distribucije zekata i sadekatul-fitra. U radu se navode i najznačajniji rezultati terenskog istraživanja koje je provedeno pri obradi ovog pitanja.

Ključne riječi: *Fond Bejtul-mal, zekat, sadekatul-fitra, institucionalno prikupljanje i distribucija zekata, fetva, vidljiva i skrivena imovina, tefvid/punomoćstvo*

Uvod

Za potrebe tematske sjednice Vijeća muftija o zekatu, sadekatul-fitru i kurbanu, pripremljen je ovaj referat. Pri izradi rada korišteni su normativni akti Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i raniji radovi naših znanstvenika kao i referentna klasična i savremena literatura o zekatu. Također, za potrebe ovog referata provedeno je terensko istraživanje metodom ankete. Cilj ankete je bio utvrditi stavove i percepciju jednog dijela službenika i uposlenika Islamske zajednice i njihovih najbližih saradnika o radu, rezultatima i perspektivama Fonda Bejtul-mal. Zbog toga su ciljna skupina bili imami, glavni

imami i predsjednici medžlisa jer oni aktivno i direktno učestvuju u sakupljanju zekata i sadekatul-fitra. Planirano je bilo da anketu urade svi glavni imami i svi predsjednici medžlisa Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, kao i 10% imama s područja osam muftijstava u Bosni i Hercegovini. Anketi je pristupilo 378 ispitanika i to: 254 imama, 66 glavnih imama, 43 predsjednika medžlisa, a 15 ispitanika se nije predstavilo. Odgovori u anketi su prikupljeni u periodu od 15. novembra do 17. decembra 2022. god. U anketi je postavljeno 19 pitanja. U većini pitanja ponuđen je odgovor s više opcija, a tri pitanja su zahtijevala esejski odgovor.

1. Kratak historijski pregled razvoja i koncepta Fonda Bejtul-mal

Zamjenik reisul-uleme prof. dr. Enes-ef. Ljevaković je u radu "Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi"¹ detaljno i argumentirano govorio o nastanku i razvoju institucije Bejtul-mal. Ovom prilikom mi ćemo prenijeti samo najvažnije fragmente tog rada, s obzirom na to da smo kroz taj referat, a i druge prilike svi upoznati s razvojem institucije Bejtul-mal.

Prof. dr. Ljevaković navodi da je institucija Bejtul-mala ustanovljena

¹ Rad je objavljen na portalu zekat.ba

u vrijeme Božijeg Poslanika, a.s., s ciljem prikupljanja i raspodjele zekata i ostalih prihoda muslimanske zajednice/države. Ona se, uz određene modifikacije i diversifikaciju prihoda i rashoda, zadržala i u periodu Hulefai-rašidina, te Emevija i Abasija kao i u vrijeme Osmanske države. Primjetno je da su vlasti Osmanske države pridavale veću pažnju pitanju prikupljanja državnih poreza i taksu nego prikupljanju zekata, jer su prihodi od poreza bili daleko veći i značajniji za državu i njene velike potrebe.²

U radu se ukazuje da je praksa ne/prikupljanja zekata u Bejtul-mal iz osmanskog perioda nastavljena kod nas i nakon povlačenja osmanske i uspostave okupacione vlasti Austro-Ugarske monarhije 1878. godine.

Prvi oblici organiziranog prikupljanja zekata u našoj zemlji bili su tokom Prvog svjetskog rata i neposredno nakon njega, a provodili su ga dobrotvorna društva koja su pored finansijske podrške države i dobrovoljnih priloga članova uzimala i zekat. Prikupljanje zekata se naročito "ispoljilo nakon fetve reisul-uleme Čauševića iz 1922. godine, u kojoj on dozvoljava dobrotvornom društvu "Gajret" da prikuplja zekat za svoje potrebe. Ova fetva poslužila je kao temelj na koji su se oslanjala i ostala dobrotvorna društva koja su uz "Gajret" počela prikupljati i distribuirati zekat. Takva situacija potrajala je do ukidanja ovih društava neposredno iza Drugog svjetskog rata, kada se izvršavanje obaveze zekata vratilo u oblik kakav je imalo tokom osmanske uprave."³

Islamska zajednica je nakon Drugog svjetskog rata povremeno osnivala fondove za prikupljanje sredstava za održavanje njenih vjersko-prosvjetnih potreba, ali među prihodima tih fondova nisu spomenuti zekat, sadekatul-fitr i kurbani.

Prvi put se zekat, sadekatul-fitr i kurbani, kao izvori fonda, spominju

u "Raspisu" Starješinstva IVZ u Jugoslaviji iz 1968. godine pri formiranju Fonda za Gazi Husrev-begovu medresu. (Salihović, 2021:50-51) Ovaj Fond, iako formalno nije nazvan Bejtul-malom, suštinski počinje preuzimati funkciju Bejtul-mala Islamske zajednice.

Sintagma *bejtul-mal* prvi put se eksplicite spominje u *Ustavu* Islamske zajednice u SFRJ-u usvojenom 1990. godine. U svim narednim ustavima Islamske zajednice spominje se Bejtul-mal u koji se unose sredstva zekata, sadekatul-fitra i kurbanskih kožica. (Salkić, 2001)

2. Pozicija Fonda Bejtul-mal u strukturi Islamske zajednice

U članu 12. *Ustava* Islamske zajednice u SFRJ-u iz 1990. navodi se da se "od sredstava zekata, sadekatul-fitra i prihoda od kurbanskih kožica formira poseban fond 'Bejtul-mal'. Ovaj fond nalazi se pod nadležnošću Vrhovnog sabora Islamske zajednice, a njime upravlja poseban odbor, koji imenuje Vrhovni sabor. Sredstva 'Bejtul-mala' namijenjena su za finansiranje rada vjerskih škola, fakulteta, naučnoistraživačkih i sličnih ustanova. Način raspodjele sredstava 'Bejtul-mala' određuje se posebnim pravilnikom." (Salkić, 2001:293)

Ustavnom odlukom Islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine iz 1993. godine, član 12. o fondu Bejtul-mal je gotovo identičan članu 12. *Ustava* iz 1990. godine. Jedina izmjena tiče se promjene naziva vrhovnog zakonodavnog tijela Islamske zajednice pod čijom nadležnošću je Fond. Umjesto Vrhovnog sabora Islamske zajednice, Fond je sada pod nadležnošću Obnoviteljskog sabora Islamske zajednice. (Salkić, 2001:328)

Ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini iz 1997. koji je po mnogim ustavnim pitanjima dosta detaljniji od prethodnih ustava, fond

Bejtul-mal spominje u članu 33. Međutim, on samo definiše izvore Fonda riječima: "Zekat, sadekatul-fitr i kurbani čine fond Bejtul-mal" te naglašava da: "Upravljanje fondom Bejtul-mal propisuje se posebnim aktom koji donosi Sabor Islamske zajednice." (Salkić, 2001:353)

Ustav iz 2014. godine spomenuo je Bejtul-mal na identičan način kao Ustav iz 1997. godine.⁴ Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini je na svom zasjedanju 13. safera 1425. h.g., odnosno 3. aprila 2004. godine usvojio *Pravilnik o fondu Bejtul-mal* kojim se uređuju pitanja punjenja Fonda, upravljanja Fondom i druga pitanja od značaja za opstojanje i funkcionisanje Fonda. *Pravilnik* ima 15 članova. Shodno *Pravilniku*, Fondom upravlja Rijaset. Rijaset svake godine vrši raspored sredstava Fonda na budžetske korisnike prema odluci koju donosi na sjednici Rijasetu. Spomenuti raspored sredstava Fonda potvrđuje Sabor.

Pravilnik je također definisao način raspodjele prikupljenih sredstava od zekata i sadekatul-fitra. U članu 4, stav 2, navodi se: "Ukupan iznos realizovanih novčanih sredstava preko blokova za zekat i sadekatul-fitr raspoređuje se tako da 70% tih sredstava ide u Fond, a od preostalog procenta od 30% međžlisima ostaje 25% za vjerskoprosvjetni fond pri međžlisu i izmirenje troškova ukupljanja zekata i sadekatul-fitra, a 5% nedležnim muftilucima za vjerskoprosvjetni fond pri muftiluku."

Član 2, stav 3 i 4, definiše da "Mešihati Islamske zajednice, na čijem području djeluju islamske obrazovne ustanove, formiraju svoj fond "Bejtul-mal" i u njega ukupljaju na području svog mešihata, sredstva zekata, sadekatul-fitra, kurbana i drugih priloga namijenjenih ovom fondu. Od ukupno ukupljenih sredstava u Fond iz prethodnog stava, mešihati su dužni doznačiti 5% u Fond pri

² Enes Ljevaković, "Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi", <https://zekat.ba/>

refleksije-bejtul-mala-u-društvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-i-dio (Dostupno, 5.6.2023)

³ Ibid.

⁴ *Ustav* Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini iz 2014, čl. 32.

Rijasetu za finansiranje zajedničkih organa i institucija IZ.”⁵

Ovaj *Pravilnik* ne definiše način raspodjele prikupljenih sredstava od zekata i sadekatul-fitra u bošnjačkoj dijaspori, ali je to određeno “Zaključkom” sa devete redovne sjednice Rijasetu održane u Sarajevu 24. ševvala 1425. h.g. odnosno 6. decembra 2004. godine, prema kojem se 60% ukupljenih sredstava uplaćuje u Fond, a 40% ostavlja za potrebe muslimana u bošnjačkoj dijaspori.⁶

Uzimajući u obzir činjenicu da prema *Pravilniku o fondu Bejtul-mal* Rijaset Islamske zajednice upravlja Fondom, Rijaset je na sjednici održanoj 2. zul-ka'deta 1430. h.g. odnosno 20. oktobra 2009. godine usvojio *Pravilnik o prikupljanju zekata i sadekatul-fitra u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini*.

Ovaj *Pravilnik* definira najvažnije činioce, kao i načine i principe organizacije prikupljanja zekata i sadekatul-fitra na svim nivoima organizacije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. *Pravilnikom* se, između ostalog, definišu uloga i zadaci Ureda za zekat.

Prema aktualnoj strukturi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Fondom Bejtul-mal upravlja Rijaset Islamske zajednice, a Vijeće muftija za svaku godinu, shodno prioritetima i potrebama u Zajednici i u društvu, na osnovu prijedloga Rijasetu, donosi odluku o raspodjeli sredstava iz Fonda Bejtul-mal. Na kraju, Sabor Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini potvrđuje odluku Vijeća muftija.

U anketi koju smo sproveli četvrto pitanje ispitanicima je bilo: Koliko poznajete poziciju i ulogu Fonda Bejtul-mal u strukturi Islamske zajednice? Ispitanicima je ponuđena skala od 1 do 5, pri čemu je broj 5 označavao najviši nivo. Velika većina (256 ispitanika tj. 67,46%) na ovo pitanje je odgovorila s 5 odnosno 4.

Sljedeće pitanje je bilo: Da li ste upoznati s *Pravilnikom o raspodjeli*

zekata i sadekatul-fitra i “Odlukom Rijasetu o fidji“?

Odgovori su bili sljedeći:

Da: 129 ispitanika ili 34,13%

Da, ali površno: 192 ispitanika ili 50,79%

Ne: 57 ispitanika ili 15,08%

Šesto pitanje je bilo: Da li Vam je poznat sistem raspodjele prikupljenih sredstava u Fondu Bejtul-mal unutra institucija Islamske zajednice (tj. koliko koji nivo procentualno dobija sredstava)?

Kao i u odgovoru na prethodno pitanje, najviše ispitanika, njih 168 odnosno 44,44%, odgovorilo je da tu materiju površno poznaju.

3. Struktura Fonda Bejtul-mal i njegova utemeljenost u izvorima islama

3.1 Struktura Fonda Bejtul-mal

Pri formiranju fonda za Gazi Husrev-begovu medresu (1968), koji je preteča fonda Bejtul-mal, sva ukupljena sredstva su bila namijenjena za održavanje Medrese. Tako je definisano u raspisu kojim je obznajeno osnivanje Fonda. Međutim, u kasnijim raspisima, izvještajima i tekstovima ovaj fond se naziva i Fond medrese i fakulteta, Fond za vjerske poslove, Fond za vjersko uzdizanje i sl. Očito je akcija prikupljanja zekata i sadekatul-fitra primarno bila vezana za očuvanje Gazi Husrev-begove medrese, adaptaciju zgrade “Dulagin dvor”, u kojoj je danas smještena muška medresa, za odvijanje nastavnog procesa i smještaj učenika medrese, kao i za potrebe osnivanja Islamskog teološkog fakulteta i njegovog funkcioniranja. Vrhovno Islamsko strajništvo je imalo razumijevanja za potrebe drugih starješinstava, pa je u tom smislu donijelo odluku da određeni dio od prikupljenog zekata i sadekatul-fitra ostaje na tim područjima za njihove potrebe. Tako

je jedan dio ostajao za održavanje medrese u Prištini i stipendiranje učenika. (Salihović, 2021:225-228) Također, jedan dio sredstava iz Fonda Bejtul-mal je, tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu i neposredno nakon nje, bio usmjeravan i za druge korisnike, mimo vjersko-prosvjetnih aktivnosti Zajednice. (Salihović, 2021:264-272)

U Bosni i Hercegovini je, tokom i nakon agresije, osnovano još šest medresa i dva islamska pedagoška fakulteta te Studentski dom Islamske zajednice. Također, Mešihat Islamske zajednice u Sandžaku ima svoje odgojno-obrazovne ustanove koje se u dobroj mjeri finansiraju iz Bejtul-mala pri Mešihatu, a imaju i redovnu podršku iz Bejtul-mala Rijasetu. Sve spomenute odgojno-obrazovne ustanove se sufinansiraju iz Bejtul-mala, posebno domski smještaj učenika, koji se ne finansira dotacijama iz kantonalnih budžeta. Medresa “Reis Ibrahim ef. Maglajlić” u Banjoj Luci u cijelosti se finansira iz Bejtul-mala.

Razvoj Zajednice koji se ogledao u sve raznovrsnijim vjerskim, obrazovnim, odgojnim, socijalnim, kulturnim, medijskim i drugim društvenim aktivnostima, a koje imaju podršku u Bejtul-malu, omogućili su i podstakli inovativan pristup pitanju restrukturiranja i reorganizacije fondova i korisnika sredstava zekata i sadekatul-fitra za koji se opredijelio Rijaset na inicijativu reisul-uleme.⁷ Naime, na prijedlog reisul-uleme Husein-ef. Kavazovića, Rijaset je 2019. godine donio “Odluku o unutrašnjoj organizaciji fonda Bejtul-mal” kojom se utvrđuju fondovi i korisnici sredstava kako slijedi:

1. *Fond za socijalno ugrožene kategorije*. Sredstva iz ovog fonda usmjeravaju se za socijalne kategorije: siromahe, iznemogle, bolesne, potrebne i prezaduzene iz kur'anskih kategorija: *el-fukara*, *el-mesakin*, *er-rikab*, *el-garimin*.

⁵ “Interna zbirka propisa, pravilnika i odluka o radu Ureda za zekat”, str. 69.

⁶ Ibid., str. 85.

⁷ Enes Ljevaković, “Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi”, <https://zekat.ba/>

refleksije-bejtu-l-mala-u-društvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-iii-dio (Dostupno, 5.6.2023)

2. *Fond za odgoj i obrazovanje u ustanovama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.* Sredstva iz ovog fonda usmjeravaju se za obrazovne i naučne ustanove Islamske zajednice: medrese, fakultete, studentske domove, institute i biblioteke, iz kur'anske kategorije *ibn es-sebil*, tj. za njihovo finansiranje i sufinansiranje.
3. *Fond za rad i održavanje organizacione strukture Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.* Sredstva iz ovog fonda usmjeravaju se za potrebe održavanja i unapređenja organizacione strukture Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i njenog razvoja u domovini i u iseljeništvu rad imama, džemata, centara i organa Islamske zajednice, Rijasetu, Vijeća muftija, muftijstava i medžlisa iz kur'anske kategorije *el-'amiline 'alejha*.
4. *Fond za kapitalna ulaganja.* Sredstva iz ovog fonda usmjeravaju se za izgradnju infrastrukturnih objekata, važnih za cijelu Zajednicu, poput škola, obdaništa, mekteba, izdavačke djelatnosti, štampanja knjiga, ulaganja u medije, stipendija učenicima i studentima i posebno nadarenim studentima, što se podvodi pod kur'ansku kategoriju *fi sebilillah*.
5. *Fond za promociju misije i interesa Islamske zajednice u domovini i svijetu.* Sredstva iz ovog fonda usmjeravaju se za podršku i razvijanje naučnih, kulturnih i socijalnih projekata kojima se štite naši interesi u domovini i svijetu. Ovo se podvodi pod kur'ansku kategoriju *el-muellefeti kulubuhum*.

Prihvatajući ovo opredjeljenje Rijasetu, Vijeće muftija je na 5. telefonskoj sjednici održanoj 7. rebiul-evvela 1441. h.g., odnosno 4. novembra 2019. godine donijelo fetvu o korisnicima sredstava iz Fonda Bejtul-mal, a na svojoj 23. redovnoj sjednici održanoj u Sarajevu dana 8. rebiul-ahira 1441. h. g., odnosno 5. decembra 2019. godine, potvrdilo je spomenutu fetvu kojom se potvrđuje šerijatska utemeljenost prethodno donesene "Odluke" Rijasetu o unutrašnjoj re/organizaciji fonda Bejtul-mal kroz pet gore naznačenih fondova.⁸

Ovakvim ustrojstvom fonda Bejtul-mal reaktivirano je svih osam kur'anskih kategorija korisnika zekata, u skladu s potrebama ovog vremena i prostora. Na kraju spomenute fetve Vijeća muftija se navodi: "Ovo je naš idžtihad o ovom pitanju, u ovom vremenu, utemeljen na razumijevanju izvora islama u svjetlu savremenih potreba naše Zajednice. A Allah najbolje zna!"

3.2. Utemeljenost formiranja fonda Bejtul-mal u izvorima islama

Argumente za formiranje Fonda i utemeljenosti institucionalnog prikupljanja i distribucije zekata iznosili su najviši autoriteti Islamske zajednice od samog početka ove akcije na našem prostoru. Prvi je o tome govorio Husein-ef. Đozo, a kasnije i drugi naši učenjaci. Posebno značajan uticaj su imale hutbe/fetve reisul-uleme Mustafa-ef. Cerića⁹ i reisul-uleme Husein-ef. Kavazovića.¹⁰ Prof. dr. Enes-ef. Ljevaković je u odgovorima na pitanja, hutbama i pisanim radovima detaljno obrazložio argumente na kojima se temelji stav Islamske zajednice po ovom pitanju. U ovom radu ćemo spomenuti samo dva temeljna argumenta.

3.2.1. Prikupljanje i raspodjela zekata spada u prerogative nosilaca vjerskog autoriteta u Zajednici

Uzvišeni Allah u Kur'anu naređuje Poslaniku, a.s., kao predstavniku islamske vlasti: "Uzmi od dobara njihovih zekat, da ih njime očistiš i blagoslovljenim ih učiniš." (El-Bekare, 103) Adresat ove naredbe je izravno Poslanik, a.s., koji je predstavljao islamsku vlast, što znači da se ova naredba odnosi i na sve one koji budu u sličnoj situaciji kasnije. Ovaj ajet je pojašnjavajući i ograničavajući za sve ajete koji u općenitoj formi naređuju izvršenje obaveze zekata.

Praksa Allahova Poslanika, a.s., i prvih halifa pokazuje da je institucionalno prikupljanje zekata u Bejtul-mal pravo i obaveza imama/ulul-emra (nadležne islamske vlasti). Ovaj stav eksplicitno iznose brojni islamski pravници, klasični ali i savremeni. Tako učenik imama Ebu Hanife, imam Ebu Jusuf, savjetujući halifu kako da pristupi pitanju prikupljanja zekata, kaže: "Pitao si, vladaru pravovjernih, o obavezi zekata na vrste stoke i kako postupati prema obaveznicima zekata, pa kažem: Vladaru pravovjernih, naredi prikupljačima zekata da preuzmu ono što je obaveza izdvojiti na ime zekata i da to potom podijele onima kojima je to namijenjeno (definirano Kur'anom). Tako je postupao Allahov Poslanik, a.s., a potom i halife nakon njega."¹¹

Postoji konsenzus islamskih učenjaka da vlast treba na silu uzeti zekat od onih koji ga uskraćuju. Islamski pravници se razilaze samo po pitanju da li vlast tada može uzeti i više kao kaznu za izbjegavanje izdvajanja zekata. (Menasra, 2021:483) Da davanje zekata u Bejtul-mal nije obaveza izvršitelja, imam/nadležna islamska vlast ne bi imala pravo uzimati ga prinudno.

⁸ Fetva br. 03-2-227/19.

⁹ Hutba/fetva o zekatu reisul-uleme dr. Mustafa-ef. Cerića upućena je svim hatibima u domovini i dijaspori da je pročitaju sa minbera na džuma-namazu u

petak 15. ramazana 1433. h.g., odnosno 3. augusta 2012. god.

¹⁰ Hutba/fetva o zekatu reisul-uleme dr. Husein-ef. Kavazovića održana je 29. jula 2013. godine u Carevoj džamiji u Sarajevu.

¹¹ Navedeno prema: Enes Ljevaković, "Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi", <https://zekat.ba/refleksije-bejtu-l-mala-u-drustvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-i-dio/> (Dostupno, 5.6.2023)

3.2.2. Institucionalno prikupljanje zekata u fond Bejtul-mal i njegova institucionalna distribucija uvijek su za valjanu primjenu ajeta o korisnicima zekata

Kur'anski ajet iz sure Et-Tevbe¹², u kojem se navode korisnici zekata, nedvosmisleno ukazuje na obavezu organiziranog prikupljanja zekata. Naime, među korisnicima zekata izričito se spominje kategorija *i onima koji ga skupljaju*, tj. oni koji organiziraju i rade na prikupljanju zekata, jer ako bi zekat pojedinci davali drugim pojedincima, bez institucionalnog prikupljanja u Bejtul-mal, onda ta kategorija ne bi ni postojala. Također, institucionalnim prikupljanjem i raspodjelom korisnici zekata isti uzimaju iz Fonda, a ne od pojedinaca i tako im se čuva dostojanstvo.

4. Prigovori na stav Islamske zajednice o institucionalnom prikupljanju i distribuciji zekata i sadekatul-fitra

Od samog osnivanja fonda za Gazi Husrev-begovu medresu, a kasnije i fonda Bejtul-mal, bilo je pojedinaca koji su problematizirali takav način ukupljanja zekata i sadekatul-fitra. U nastavku rada spomenut ćemo njihova najčešća pitanja i odgovore na njih.

4.1. Islamska zajednica nije na stepenu islamskog vladara i ne može uvjetovati da se zekat izdvaja isključivo u Bejtul-mal

U odgovoru na ovu dilemu prof. dr. Enes Ljevaković ističe da su i za vrijeme vladavine halife Ebu Bekra, r.a., neka plemena i njemu osporavala

pravo da uzima zekat u Bejtul-mal. Ondašnji osporavatelji vezali su obavezu izdvajanja zekata u Bejtul-mal za ličnost Božijeg Poslanika, a.s., a pojedini današnji "tumači" propisa tu obavezu vežu za postojanje hilafeta ili islamske države. Po toj logici mogli bismo i izvršavanje ostalih kolektivnih ibadeta i islamskih dužnosti za čije obavljanje je potreban džemat i organizirana zajednica muslimana, poput džume i bajram-namaza, kao i drugih farzi-kifajeta, uslovljavati postojanjem hilafeta, odnosno islamske vlasti (države), jer su svi ti ibadeti propisani i primjenjivani u identičnim okolnostima kao i propis o zekatu.¹³

Nepobitna činjenica je da Islamska zajednica jedina institucionalno organizira vjerski život muslimana na ovom području i jedina ona ima legitimitet na osnovu Menšure šejhul-islama koja se dodjeljuje reisul-ulemi, te se na taj način drži neprekinuta šerijatska i duhovna veza s Muhammedom, a.s. Na ovu činjenicu su ukazali reisul-uleme u svojim hutbama/fetvama o zekatu.

4.2. Nigdje u svijetu ne postoji obaveza izdvajanja zekata samo na jedno mjesto, a Islamska zajednica uvjetuje izdvajanje cijelog zekata samo u Fond Bejtul-mal.

Ova formulacija je tačna, ali to ne znači da postupak Islamske zajednice nije ispravan. Već ranije smo naveli postojanje konsenzusa islamskih učenjaka da je organiziranje prikupljanja zekata i njegova distribucija pravo islamske vlasti. Tako je postupao Allahov Poslanik i prva dvojica halifa nakon njega. Treći halifa

Osman, r.a., je u prvom dijelu svoje vladavine isto tako postupao, a onda je imovinu podijelio na dvije vrste: vidljivu i skrivenu. Vidljivu imovinu koju čini stoka i poljoprivredni proizvodi i dalje su uzimali sakupljači zekata u Bejtul-mal, a skrivenu imovinu koju čine novac i trgovačka roba je prepustio vlasniku imovine da je on lično izdvaja kome želi. Ovim činom on je svoje pravo prenio na vlasnika imovine.¹⁴ Od tada se uvela praksa da vlasnici imovine direktno izdvajaju zekat korisnicima. Iako je u vremenu Osmana, r.a., takav način izdvajanja zekata bio u manjoj mjeri, to se vremenom proširilo toliko da je to postao dominantni način izdvajanja zekata. U većini muslimanskih zemalja zadržan je ovaj princip pa se vladari još uvijek drže principa *tefwida* tj. punomoćstva kojim ovlašćuju vlasnike imovine da oni lično izdvajaju svoj zekat gdje žele.

Međutim, s obzirom na to da je Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini organizirana na jedinstven način i da radi u okolnostima kojih nema u islamskom svijetu niti među muslimanskim manjinama, naši vjerski autoriteti su se osnivanjem Fonda opredijelili na ovakav način rada, koji jeste jedinstven, ali je potpuno utemeljen na izvorima šerijata.

"U fikskom smislu, odluka i opredjeljenje našeg vjerskog autoriteta zapravo je označila i obznanila svojevršno odustajanje od do tada presumiranog punomoćstva (tefid/punomoćstvo – princip kojim se obrazlagala praksa hazreti Osmana, r.a.) zekatskim obveznicima da osobno raspodjeljuju zekat

u češćem kontaktu s ljudima i oni su mogli bolje spoznati ko može biti korisnik zekata pa je Osman, r.a., prepustio njima podjelu. I tako je ostalo do današnjih dana. Danas se situacija promijenila potpuno. Ovi drugi više proizvode, a i sada njihov imetak nije skriven zbog postojanja finansijskih institucija i banaka. Vlade muslimanskih zemalja nisu propratile ovu promjenu. Vrijeme je da se o tome ozbiljno pozabave." str. 23-24.

¹² "Zekat pripada samo siromasima i nevoljnicima, i onima koji ga skupljaju, i onima čija srca treba pridobiti, i za otкуп iz ropstva, i prezaduženima, i u svrhe na Allahovom putu, i putniku. Allah je odredio tako! – A Allah sve zna i mudar je." (Et-Tevbe, 60)

¹³ Enes Ljevaković "Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi", <https://zekat.ba/refleksije-bejtu-l-mala-u-društvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-dio/> (Dostupno, 5.6.2023)

¹⁴ Više vidi: Abū Bakr Aḥmad Bākādūr, *O zekatu i sociologiji: mišljenja o značaju promišljanja o uticaju zekata na savremeno društvo*, referat kojeg je prezentirao na Petom kongresu o zekatu. U referatu se također navodi sljedeće: "Za vrijeme Osmana 90% prihoda je bilo iz prve kategorije, sa sela i polja. Druga vrsta imovine je u manjim količinama bila zastupljena i većina pažnje je bila usmjerena na prvi dio. Trgovci i ugostitelji su bili

na “skriveni” imetak (emval batine – novac, zlato, srebro, trgovačka roba) propisanim korisnicima, kako se postupalo kod nas u periodu prije 1968. godine, i vraćanje na izvornu Poslanikovu, a.s. praksu i praksu halifa Ebu Bekra i Omera.”¹⁵

4.3. Islamskoj zajednici se prigovara da nije transparentna pri raspodjeli prikupljenog zekata

S obzirom na to da se ovo pitanje stalno “postavlja” pred vjerske autoritete, pa i sam Allahov Poslanik, a.s., nije bio pošteđen optužbi za nepravednu podjelu, mi ćemo prenijeti odgovor prof. dr. Enesa Ljevakovića na ovo pitanje. U odgovoru se kaže: “Jedan od prigovora i ‘argumentata’ kojima se nastoji poništiti ili umanjiti vjerodostojnost nadležnog vjerskog autoriteta u pogledu prikupljanja i raspodjele zekata i sadekatul-fitra odnosi se na pitanje svrsishodne i transparentne raspodjele zekata zakonitim korisnicima. Sličan prigovor iznosili su pojedinci i grupe u ranijoj historiji islama i muslimana u svijetu i kod nas. Kad je posrijedi naša Zajednica, prigovori i sumnjičenja u vezi načina trošenja prikupljenih sredstava zekata i vitara traju od samih početaka oživljavanja njihovog institucionalnog prikupljanja. To se vidi u dopisu Vrhovnog islamskog starješinstva odborima Islamske zajednice, datiranom 1970. godine, koji je potpisao reisu-l-ulema Sulejman ef. Kemura, u kojem se navodi: ‘Čuju se sa raznih strana pitanja: kuda će stići sakupljeni novac i u šta će se potrošiti. Među ovim ima i dobronamjernih, ali ih ima sigurno više zlonamjernih, koji ovo pitanje postavljaju sa određenim tendencijama. Kad im nije uspjelo minirati i omesti akciju, pokušavaju sada da izazovu sumnju u dobronamjernost organa Islamske zajednice. Svima ovima treba reći da je sasvim

jasno i dovoljno naglašeno u brošuri, koja je štampana i podijeljena i u svim raspisima i nastupima u vezi ove akcije, u kakvu svrhu će biti utrošen sakupljeni iznos.’ Slična pitanja i primjedbe iz raznih pobuda upućuju se i danas, najčešće od pojedinaca koji ne izvršavaju ovu svoju obavezu na propisan način. Odgovor koji je dao naš onovremeni vjerski autoritet odgovara i za ovo vrijeme. Shodno načelu javnosti i transparentnosti, za zekat i sadekatul-fitra odgovorne instance redovno polažu račun nadležnim organima Islamske zajednice, te i obveznici i korisnici zekata i vitara mogu biti sigurni da se uzvišeni ciljevi ovih propisa ostvaruju. Unatoč sporadičnim negativnim kampanjama i sumnjičenjima, iznos prikupljenih sredstava zekata i vitara raste iz godine u godinu.”¹⁶

U anketi smo pitali: Da li je adekvatno prezentovan stav Islamske zajednice da je izdvajanje zekata u fond Bejtul-mal jedino ispravno? Velika većina (251 ispitanik tj. 66,40%) na ovo pitanje je odgovorila s 5 odnosno 4.

Na pitanje: Da li je dovoljno transparentna raspodjela sredstava iz Fonda Bejtul-mal?

Najviše ispitanika je odgovorilo s ocjenom 4 (111 ispitanika odnosno 29,37%). Ocjenu 5 je dalo 105 ispitanika ili 27,78%, a ocjenu 3 je odabralo 70 ispitanika ili 18,52%.

5. Izazovi i problemi koji prate funkcioniranje Fonda Bejtul-mal

5.1. Način primanja uplata (blokovi i sl.)

U dosadašnjem radu fonda Bejtul-mal, prikupljanje zekata i sadekatul-fitra odvijalo se preko blokova koje štampa Rijaset. *Pravilnikom o Fondu Bejtul-mal* definiran je način štampanja i distribucije blokova. Ovakav način rada je etabliran i preko 70%

ispitanika u anketi rad s blokovima ocijenilo je visokom ocjenom (5 i 4).

U novije vrijeme uvedena je mogućnost uplate zekata na račun Rijasetu i očekuje se da će taj način uplate svake godine biti zastupljeniji, jer mlađe generacije koje preferiraju elektronski način poslovanja postaju zekatski obveznici. Takav način uplate otvara dilemu procenta kojeg dobija medžlis i muftijstvo ako je uplata preko blokova, jer ako je uplata direktno na račun Rijasetu, tada nema povrata sredstava medžlisima i muftijstvima.

5.2. Transfer novca iz dijaspore

Dugi niz godina postojao je problem transfera prikupljenih sredstava od zekata i sadekatul-fitra iz dijaspore. Međutim, prema navodima aktualnog rukovodstva Uprave za ekonomske i finansijske poslove pronađena su adekvatna rješenja za ovaj problem i taj sistem funkcionira.

5.3. Medijsko praćenje akcija prikupljanja zekata i sadekatul-fitra i funkcioniranja Fonda Bejtul-mal

Od samog pokretanja akcije prikupljanja zekata i sadekatul-fitra mediji Islamske zajednice su imali veliku ulogu u njenoj promociji. Tu prije svega mislimo na printane medije: *Preporod*, *Glasnik*, *Islamsku misao* i *Takvim*, u kojima su objavljivane odluke, uputstva i izvještaji najviših organa Islamske zajednice.

Osnivanjem portala, radia i televizije Islamske zajednice stekli su se uslovi za svakodnevnu promociju rezultata rada Zajednice, u što svakako spadaju i rezultati funkcioniranja Fonda Bejtul-mal. Smatramo da je potrebno naglasiti da je i postojanje novih medija Islamske zajednice omogućeno zahvaljujući Fondu Bejtul-mal, jer se najvećim dijelom oni finansiraju iz Fonda.

U anketi koju smo sproveli, najviše ispitanika (140 odnosno 37,04%) je srednjom ocjenom, 3, ocijenilo nivo prezentiranja aktivnosti Rijasetu koje se finansiraju sredstvima iz Fonda Bejtul-mal.

¹⁵ Enes Ljevaković “Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi”, <https://zekat.ba/refleksije-bejtu-l-mala-u-drustvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-iii-dio/> (Dostupno, 5.6.2023)

¹⁶ Enes Ljevaković, “Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi”, <https://zekat.ba/refleksije-bejtu-l-mala-u-drustvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-iii-dio/> (Dostupno, 5.6.2023)

5.4. Procenti raspodjele sredstava i motivacija prikupljačima sredstava

Prema postojećem *Pravilniku o fondu Bejtul-mal*, od ukupno prikupljenih sredstava preko blokova, 70% sredstava ide u Fond, 25% ostaje međžlisima za vjerskoprosvjetni fond pri međžlisu i izmirenje troškova ukupljanja zekata i sadekatul-fitra, a 5% nedležnim muftilucima za vjerskoprosvjetni fond pri muftiluku. Trenutno nije ujednačena praksa na terenu po pitanju davanja određenog procenta imamima/sakupljačima. Potrebno je tu praksu ujednačiti. Shodno anketi koju smo sproveli među imamima, glavnim imamima i predsjednicima međžlisa, jedan od najčešće spominjanih zahtjeva po ovom pitanju je bio da se odredi procenat imamima/sakupljačima zekata i sadekatul-fitra.

Na pitanje da li su prikupljači sredstava adekvatno motivirani, 25% učesnika je ocijenilo slabom ocjenom jedan, isto toliko srednjom ocjenom tri, a 21% ocjenom dva. Ovo su ocjene 272 učesnika, a u anketi je učestvovalo 254 imama. Ostali su bili glavni imami i predsjednici međžlisa.

5.5. Migracije i negativan prirodni priraštaj stanovništva

U posljednjim godinama svjedoči smo odlaska velikog broja našeg stanovništva u zapadnoevropske zemlje. U većini slučajeva odlaze mlade i radno sposobne osobe koje su potencijalni članovi Islamske zajednice i zekatski obveznici. Pored odlaska značajnog broja stanovnika u druge države, i oni koji ostaju ne rađaju veliki broj djece, tako da naša država posljednjih godina bilježi negativan prirodni priraštaj. Iako je u posljednjim godinama iznos prikupljenih sredstava u fond Bejtul-mal u konstantnom rastu, to može biti posljedica više razloga kao što su: bolja ekonomska situacija stanovništva, povećanje iznosa sadekatul-fitra i dr. Islamska zajednica ne može puno uticati na izazov migracija i nisku stopu ukupnog fertiliteta, ali ozbiljno treba uzeti u razmatranje ove pojave. Veliki teret po ovom pitanju pada na organe Zajednice u dijaspori.

5.6. Pojava globalnih organizacija koje žele prikupljati zekat

Na globalnom planu već postoje organizacije i agencije, muslimanske i nemuslimanske, koje žele prikupljati sadaku, ali i zekat i sadekatul-fitra kako bi tim sredstvima finansirali svoje projekte. Smatramo da one nisu veliki izazov za muslimane u Bosni i Hercegovini i domovinskim zemljama, ali mogu biti izazov za muslimane u dijaspori.

6 Perspektive razvoja Fonda Bejtul-mal

Evidentno je da iznos prikupljenih sredstava u Fondu Bejtul-mal posljednjih godina raste što, između ostalog, ukazuje na uspješan rada Zajednice i visok nivo povjerenja koje Islamska zajednica ima među svojim članovima.

U budućnosti trebat će se bolje iskoristiti mogućnosti koje nude mediji Islamske zajednice te posvetiti veću pažnju adekvatnoj medijskoj prezentaciji rezultata rada i aktivnostima Zajednice koje su direktno podržane iz fonda Bejtul-mal.

Jedna od mogućnosti koja do sada nije primjenjivana, a koja je po fikskim propisima moguća, jeste investiranje sredstava iz Fonda Bejtul-mal, a zatim raspodjela ostvarene dobiti korisnicima zekata.

Također, možda bi bilo korisno investirati u projekte koji bi korisnike zekata osposobili i omogućili im sticanje vještina čime bi im se mnogo bolje pomoglo nego pukim davanjem imetka.

Potrebno je pratiti savremene tehnološke procese te omogućiti zekatskim obveznicima da tu svoju obavezu izvršavaju na što lakši i jednostavniji način.

Važno bi bilo tragati za načinima i mogućim zakonskim rješenjima koja će omogućiti da se izdvajanje zekata računa kao poreska olakšica.

7. Zaključak

U vremenu kada se u islamskom svijetu u reformatorskim krugovima intenzivno govorilo o organizovanom prikupljanju i raspodjeli zekata, reis

Džemaludin Čaušević, kao zagovornik i sljedbenik reformatorskih ideja kod nas, izdao je fetvu (1922) o dozvoljenosti organizovanog prikupljanja i raspodjele zekata.

Drugi naš poznati reformator Husein-ef. Dozo pokrenuo je formiranje fonda za Gazi Husrevbegovu medresu u vremenu kada se u arapskom svijetu osnivaju institucije za prikupljanje i distribuciju zekata. Ipak, primjećujemo razliku u okolnostima koje su dovele do sličnih rezultata. U muslimanskom svijetu ti postupci se dešavaju kada se arapsko-muslimanski svijet izborio za nezavisnost i slobodu, a kod nas se to dešava u vrlo teškim uslovima kada je pogoršana ekonomska situacija, vjerske slobode se sputavaju a funkcionisanje Medrese gotovo je bilo dovedeno u pitanje.

Danas u islamskom svijetu postoji više modela prikupljanja i distribucije zekata. Model za koji se opredijelila Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je u skladu s izvornom Poslanikovom, a.s., i praksom Hulefai-rašidina. Samo organiziranim prikupljanjem i distribucijom sredstava zekata i sadekatul-fitra u Fond Bejtul-mal ostvaruje se puna intencija propisa o ovim davanjima.

Pri formiranju fonda za Gazi Husrevbegovu medresu (1968), koji je preteča fonda Bejtul-mal, sva ukupljena sredstva su bila namijenjena za izdržavanje Medrese tj. za jednu kategoriju korisnika zekata, međutim, sadašnjim ustrojstvom Fonda Bejtul-mal reaktivirano je svih osam kur'anskih kategorija korisnika zekata, u skladu s potrebama našeg vremena i prostora.

Na prigovore Islamskoj zajednici u vezi s njenom praksom pri prikupljanju i distribuciji sredstava zekata i sadekatul-fitra, Islamska zajednica ima adekvatne i šerijatski utemeljene odgovore, ali se ti odgovori trebaju bolje medijski prezentirati.

Na neke od izazova koji prate funkcioniranje Fonda Bejtul-mal Islamska zajednica je već pronašla odgovore, a kod drugih valja tragati za još boljim rješenjima.

Literatura

- Ljevaković, Enes, "Refleksije Bejtul-mala u društvu: povijesno iskustvo i izazovi", <https://zekat.ba/refleksije-bejtul-mala-u-drustvu-povijesno-iskustvo-i-izazovi-i-dio> (Dostupno, 5.6.2023)
- Salihović, Elnur (2021). *Zekat u teoriji i praksi muslimana u Bosni i Hercegovini i svijetu*, Sarajevo: Dobra knjiga.
- Salkić, Muhamed (2001). *Ustavi Islamske zajednice*, Sarajevo: El-Kalem.
- Menasra, Azzouz (2021). "Al-Iṭār al-fiqhī li markazijja dawr al-dawla fi ṭafil wazifa al-zakāh fi al-muḡtama", *Maḡalla Al-Miyār*, br. 25, 2021.

الموجز

صندوق بيت المال لدى المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك:

إنجازات وتوقعات

أحمد بورديتش

يقدم المقال عرضاً تاريخياً عن تطور وتصور صندوق بيت المال مع التركيز بشكل خاص على طريقة جمع الزكاة وصدقة الفطر وتوزيعها على المسلمين في البوسنة والهرسك في المائة عام الماضية. ويقدم المقال بإيجاز التأصيل الفقهي لهذه الممارسة ضمن إطار المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، ويرد على الانتقادات الأكثر شيوعاً الموجهة للمشيخة بشأن هذه المسألة. كما يشير إلى بعض التحديات والمشكلات التي تواجهها المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك أثناء جمع الزكاة وصدقة الفطر وتوزيعها. كما يشير المقال إلى أبرز نتائج البحث الميداني الذي أجري عند تناول هذا الموضوع.

الكلمات الرئيسية: صندوق بيت المال، الزكاة، صدقة الفطر، التحصيل والتوزيع المؤسسي للزكاة، الفتوى، الممتلكات الظاهرة والخفية، التفويض

Summary

FUNDS OF THE BAYTU-L-MAL OF THE ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: ACHIEVEMENTS AND PERSPECTIVES

Ahmed Purdić

The article presents a historical review of the conception and development of the funds of Baytul-mal with a particular accent on the collection and distribution of zakat and sadakatu-l- fitr amongst the Muslims of Bosnia and Herzegovina in the past hundred years. It offers a concise insight into Shari'a-legal foundation of this practice within the framework of the Islamic Community of Bosnia and Herzegovina. It also gives answers to the most frequent objections of jamaats in this regard and it points out the challenges facing the Islamic Community in the process of collection and distribution of zakat and sadakatul fitr. Finally, it presents the most significant results of the field research which was carried out for the purpose of analysis of the issue in concern.

Keywords: Fund of Baytu-l-mal, zakat, sadakatu-l-fitr, institutionalised collection and distribution of zakat, fatwa, tangible and non-tangible assets, tafwidat